

Od aristokrata k běžnému turistovi (Česká klientela a její oblíbené rekreační lokality ve Vysokých Tatrách a jinde na Slovensku)

MIROSLAV SABOL – ĽUDOVÍT HALLON*

From an Aristocrat to an Ordinary Tourist (Czech Clientele and Their Favorite Holiday Locations in the High Tatras and Elsewhere in Slovakia)

Abstract: In the second half of the 19th century, several enlightened nobles began to build the first tourist center in the Tatra settlements. Czech visitors in small groups or individually visited the tourist sites, especially the High Tatras, already before 1918. It was mainly the more solvent nobility. Tourism in Slovakia began to develop quite significantly in the new republic in the 20s of the last century, thanks to a few passionate individuals. The establishment of the Košice-Bohumín Railway helped boost the development of tourism. The incentive to visit local tourist sites also came from the highest political scene. Visits from the western part of Czechoslovakia to Slovak spas and the High Tatras increased from year to year, but it was slowed down by the global economic crisis, which was not the worst in the tourism segment between 1932 and 1934. Even in this period, visitors from the Czech regions remained loyal to Slovak tourist sites. An intensive promotional tourist campaign played an important role here.

Keywords: Czech tourist; Slovakia; High Tatras; advertising; nature; economic crisis

DOI: 10.14712/23363525.2025.14

Období před rokem 1918

Základy turismu a rekreace ve Vysokých Tatrách položil osvícený hrabě Štěpán Csáky (1741–1810). Csákyové, jeden z nejvýznamnějších a nejrozvětvenějších rodů v Uhrách, sehráli významnou roli v dějinách Spiše. V okolí Spišského hradu postavili příslušníci rodu řadu honosných sídel, zámečků obklopených parky, například v Hodkovicích, Bijacovicích, Spišském Hrhově i řadě menších sídel, například v Bystranech, Richnavě, Kluknavě, Smižanech. Své sídlo si hrabě Csáky vybudoval ve spišských Iľiašovcích. V letech 1759 až 1761 navštěvoval vídeňské Theresianum, kde studoval a naučil se skvěle francouzsky [Kollárová – Janigová 2008: 49]. Tam se seznámil s Julií Erdödyovou¹ (1747–1809), kterou si jako sedmnáctiletou vzal za manželku. V Iľiašovcích začali v roce 1765 budovat své sídlo s pompézní originální zahradou – francouzským parkem, který pojmenovali *Sans Souci* – místo bez starostí. Oba manželé byli silně ovlivněni francouzským osvícenectvím a celkově francouzskou kulturou. [Bohuš 2008: 10–12].

Celé sídlo popsal v roce 1776 častý návštěvník a Csákyho přítel hrabě Michal Sztáray:

* PhDr. Miroslav Sabol, Ph.D., Historický ústav SAV v. v. i., Klemensová 2522/19, 811 09 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: histmiki@savba.sk; PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc., Historický ústav SAV v. v. i., Klemensová 2522/19, 811 09 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: ludovit.hallon@savba.sk

¹ Ta pocházela z významného uherského šlechtického rodu Erdödy.

Park a celý areál lemuje borovicový les, který protíná řeka. Na vrcholu kopce se zvedá do dálky zahradní zámček, uprostřed pravidelné parkové úpravy s květinovým parterem a s tvarovanými dřevinami, které je lemované stromořadím. Budovy slouží na ubytování domácího panstva, hostů i služebnictva. Na samotném vrcholu kopce byl postaven tzv. holandský dům, který sloužil jako vyhlídka k obdivování panoramat Vysokých Tater. V parku se nacházejí i další atrakce charakteristické pro zahradní tvorbu. Na vzdáleném vrcholu, který je nazván Parnas se nachází francouzský klasicizující Apollonův chrám s deseti sloupy, se sochou Pegasa a sochami devíti múz, údolí podél potoka nazvali údolím Dafné, kde v chladivém stínu stromů sklánějících se nad potokem stála socha Dafné. V potoce plavali pstruzi a bylo na něm vytvořené jezírko. Vedle je objekt lázní. [Sztáray 1776]

Celý park byl rozdělen na dvě části, a to na zábavnou a akademickou. V zábavní části hosté bujaře oslavovali, měli k dispozici spousty jídla a pití a mohli se oddávat různým hrám. V akademické se diskutovalo o politice, filozofii, náboženství, kultuře a jiných šlechtických oblastech, o které se hrabě zajímal. Odborné zázemí diskusím skýtala rozsáhlá knihovna.²

Hrabě byl navštěvován dlouhou řadou šlechtických přátel z Pešti, Vídně, Slezska a Moravy. Častým hostem býval hrabě Štěpán Illesházy, který měl rozsáhlé majetky v Uhrách a na Moravě. Ze Slavkova za Csákym jezdil hrabě Dominik Ondřej Kounic, vyslanec ve Španělsku. S úpravami parku se radil s lichtenštejnským knížetem Aloisem I. Josefem, který upravoval Lednicko-valtický areál, kde nechal postavit minaret. Hrabě Csáky se zajímal o faunu a floru Vysokých Tater, do které ho podrobně zasvětil evangelický kněz a amatérský botanik Tomáš Mauksch, který působil ve Velkém Slavkově. Ten působil i jeho průvodce po Vysokých Tatrách. Právě on vzbudil u hraběte zájem o podporu turistiky v Tatrách a přesvědčil ho, aby financoval výstavbu prvních srubů v lesích pod Slavkovským štítem. První budovou se stala myslivecká chata, kterou dal hrabě Csáky postavit v roce 1793 u pramenů Slavkovské (Smokovecké) železnaté kyselky, které místní osadníci – železáři znali už od 15. století [Tibenský a kol. 2013: 336]. Existence pramenů nepochybně podnítila vznik Starého Smokovce a později i jiných turisticko-klimatických středisek pod Vysokými Tatrami. V roce 1797, který je považován též za rok založení osady Schmecks (Smokovec) byla ukončena výstavba tří dřevěných srubů a dřevěné kaple. O další rozvoj Smokovce se zasloužil syn bratrance hraběte Štěpána Karel Csáky (1783–1846). Ten dal postavit lázeňský dům, s obytným domem správce, restauraci, taneční sál s kolonádou a stáje s veškerým zařízením. Největší rozvoj Smokovce inicioval podnikatel Ján Juraj Rainer s manželkou Alžbětou. Ten držel Smokovec jako nájemce v letech 1833 až 1867. Po důkladné rekonstrukci dřevěných srubů a prvních parkových úpravách vybudoval další budovy. V jedné z těchto staveb zřídil pavilon pro vodoléčbu, která využívala léčivé účinky studené minerální vody, podle nového systému slezského balneologa Vincence Priessnitz, první svého druhu ve Vysokých Tatrách, ale také v uherské části monarchie. V roce 1850 Rainer otevřel první zděný hotel v Tatrách. Byl to dvoupatrový hotel a nesl jméno *Bellevue*. Rainer chtěl podpořit též rozvíjející se turistiku po tatranských kopcích. Aby turistům ulehčil výlety do Studených dolin a výstupy na Lomnický štít vybudoval v roce 1863 chatu, která do dnešního dne nese jeho jméno. Před rokem 1872 byl Smokovec jedinou tatranskou osadou. Nemusel tak čelit dalším konkurentům, vyvíjel se jako skromné

² Sztáray, Mihály, gróf [online]. Magyar életrajzi lexikon [Lexikonok]. Dostupné z: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/sztaray-mihaly-grof-780B7/> [cit. 24. 6. 2025].

letovisko, které od poloviny června do konce září nabízelo klidný, nerušený oddychový pobyt s možností pitných a koupacích kúr v místní minerální vodě [Bohuš 2013: 117–118; Kollárová – Janigová 2008: 49].

Právě rok 1872 přinesl další impuls pro rozvoj cestovního ruchu ve Vysokých Tatrách. Otevření Košicko-bohumínské dráhy (dále KBD) mělo nejen hospodářský, ale také kulturně společenský význam. Potenciálu nové železnice využili další podnikatelé, rekrutující se také z aristokratických kruhů, kteří vsadili na cestovní ruch. Již od 17. století poutalo Csorber See anebo Szentiványi Csorbai-tó (dnešní Štrbské pleso) pozornost badatelů a návštěvníků. Na břehu jezera dal hrabě Josef Szentiványi z Liptovského Jána, který byl vlastníkem pozemků v okolí, v roce 1872 postavit pro šlechtické hosty z okolí malou mysliveckou chatu. Zájem o lov a rybaření byl značný a chata záhy nedostačovala, proto se Szentiványi rozhodl postavit turistickou chatu se 40 lůžky, kterou později doplnila restaurace, lázeň, sprchy a příbytek pro správce. V roce 1882 zmíněnou mysliveckou chatu nahradil reprezentativní rodinný letohrádek rodiny Szentiványů [Zipser Bote 1879].

V roce 1885 už stál na břehu Štrbského plesa Lázeňský dům s přírodní plovárnou. V této souvislosti uherské ministerstvo zdravotnictví přiznalo objektům a celé lokalitě charakter léčebných lázní. K lázním později přibyla kavárna s luxusní vilou *Marina*. Poblíž vily byly vybudovány prostorné stáje, rozsáhlé objekty pro kočáry, hostince s ubytováním pro kočí, horské vůdce a služebnictvo [Szepesi hirnök-Zipser Bote 1902].

Szentiványi byl zdatný podnikatel. V okolí Štrbského plesa začal stavět své vlastní luxusní vily. Z české strany byl zájem zejména od Ferdinanda Zdeňka Lobkovice a Oktaviána Zdenka Kinského, který měl v plánu mimo jiné postavit stáje pro své koně. Právě Kinský byl stálým hostem v Szentiványiho vile. Hrabě byl také vizionářem [Szepesi hirnök-Zipser Bote 1902 (12)]. Nezaměřoval se jen na bohatou uherskou šlechtu, z níž se rekrutovala většina hostů, ale inicioval zvláštní „výletní vlaky“ z Vídně, které po KBD začaly jezdit od roku 1884. Výletní vlaky přijížděly do Tater také ze Slezska. Moravská šlechta dávala přednost vlakové dopravě, protože silniční propojení Slovenska s českými zeměmi bylo na špatné úrovni ještě na začátku 20. století [Đurčo 2020: 51–59]. Szentiványi v roce 1873 vstoupil, jako jeden ze zakládajících členů, do Uherského karpatského turistického spolku (Magyarországi Kárpát-egyesület). V letech 1878–1879 mu dokonce předsedal. Právě spolek začal přijímat členy ze středních vrstev, především z řad advokátů, lékařů, kněží, učitelů a podnikatelů. Dohodl se na speciálních slevách pro členy různých turistických spolku v celé monarchii s tím, že tyto slevy byly poskytovány na KBD [Šimko a kol. 2022: 46]. I tato iniciativa přispěla ke zvýšení návštěvnosti Vysokých Tater. Do konce 19. století měl Szentiványi na Štrbském plese 15 budov se 72 luxusními pokoji a 140 lůžky standardní kategorie, kde byla společná sociální zařízení. Začátkem roku 1900 se hrabě Szentiványi ocitá v insolventci a do hry vstupuje další silný hráč, který má zájem o koupi celého komplexu. Je jím pruský magnát Christian Kraft Hohenlohe-Ohringen [Kollárová – Janigová 2008: 62].

Už této době (od roku 1879) měl v Tatranské Javorině³ 15 tisíc hektarů lesního majetku a dřevěný lovecký zámček. V roce 1897 rozšířil svůj majetek o Vyšné Hágy a část Mengusovské doliny. Proti prodeji aktivně vystoupil uherský ministr zemědělství Ignác Darányi s argumentací, že prodej cizímu státnímu příslušníkovi je nepřípustný. Darányi velice rád pobýval i několikrát v roce v Tatrách a byl Szentiványiho častým hostem. Zřejmě to byl

³ Dokonce je tam pochovaný.

důvod jeho přílišné angažovanosti v této obchodní transakci. I když měl Hohenlohe v ruce již písemně potvrzené předkupní právo, byl Szentiványi donucen dohodnout se s uherským státem a prodat mu celý komplex pod cenou [*Szepesi hirnök-Zipser Bote* 1902(11)].

Uherský stát nakonec poskytl celé Štrbské pleso do nájmu *Mezinárodní společnosti lůžkových vozů* (Wagons Lits Company) se sídlem v Bruselu. Součástí smlouvy byl závazek společnosti investovat 16 mil. rakousko-uherských korun do rozvoje cestovního ruchu a další výstavby hotelových objektů. *Mezinárodní společnost lůžkových vozů* následně iniciovala vznik *Uherské hotelové a lázeňské akciové společnosti*, která převzala správu Štrbského Plesa a Tatranské Lomnice. V úmluvě uzavřené na 30 let bylo ujednáno, že společnost postaví na Štrbském plese a v Tatranské Lomnici dva hotely světové úrovně. V tuto chvíli bylo patrné, že dalšímu rozvoji cestovního ruchu ve Vysokých Tatrách nic nebrání. Jenomže opak byl pravdou. Smlouva se záhy ukázala oboustranně nevýhodnou. Dohodou tak v září 1908 zanikla. Investice bruselské společnosti přešly bez náhrady do vlastnictví uherského státu [*Šlampová a kol.* 2004: 17; *Bohuš* 2008: 84–86].

Před kapitálovým vstupem bruselské společnosti do tatranských osad, byla silným hráčem se zájmem v této oblasti *Spišská úvěrní banka v Levoči*. V roce 1881 se stala nájemcem objektů ve Smokovci. Následně přistoupila k vybudování několik vilových objektů (Adria, Petőfi, Hungaria, Bókay, Scepusia). Do konce 19. století přibýlo ve Vysokých Tatrách dalších 11 středisek cestovního ruchu. Jejich zakladateli byli příslušníci již uváděných aristokratických rodin, případně podnikaví jedinci (Starý Smokovec, Štrbské Pleso, Vyšné Hágy, Tatranské Matliare, Nový Smokovec, Dolní Smokovec, Tatranské Mlynčeka, Kežmarské Žlaby, Tatranská Polianka), Spišskosobotská lesní společnost (Studenovodské kúpele) a také uherský stát (Tatranská Lomnica) [*Kollárová – Janigová* 2008: 132–133; *Michelko – Handzuš* 2004: 33].

Prostřednictvím KBD měly Vysoké Tatry spojení s celou rakousko-uherskou monarchií. Přilákat klientelu z různých koutů monarchie však nebylo snadné. Představitelé Spišské úvěrní banky pochopili, že solventní klientelu z monarchie, která trávila dovolenou u moře, nezlákalo jen moře, ale především kvalitní hotelové služby [*Štemberk* 2013: 77–79]. Věděli, že krásná příroda a hory, které Tatry nabízely, nebudou stačit. A výstrahou jim byl též hotel Lomnica v Tatranské Lomnici, který byl otevřený v roce 1893 a byl následujících 12 let nejkomfortněji vybaveným a kapacitně největším hotelem v tatranské oblasti. Lákal bohatou maďarskou, německou a českou klientelu. Hotel se orientoval výhradně na solventní návštěvníky z aristokratických kruhů. Toto zaměření se mu stalo osudným, nedokázal konkurovat luxusnějším hotelům v Alpách a lázních, kterým české i maďarské bohatší vrstvy dávaly přednost. Služby v hotelu Lomnica nedosahovaly úrovně podobných hotelů v Alpách ani lázeňských místech. V letních měsících se hotel otvíral i pro hosty ze středních vrstev. Ani tato strategie nepomohla zastavit úpadek nejen hotelu, ale i cestovního ruchu v regionu na přelomu 19. a 20. století. Spišská úvěrní banka vlastníci majetek v Tatranské Lomnici (jednalo se převážně o pozemky) jej prodala bruselské společnosti za 400 tisíc korun. Přidala vlastní kapitál v hodnotě 500 tisíc korun a udělala jedinou velkou investici a tou byla výstavba Grandhotelu ve Smokovci. Hotel byl postaven nad očekávání rychle. První výkop byl proveden 7. dubna 1903 a následně už 30. června 1904 vítal první návštěvníky. Otevřel pod názvem Palota szálló (hotel Palace), později však byl název několikrát změněn. Hotel disponoval 120 luxusně vybavenými pokoji. Po jeho otevření se počet návštěvníků v Smokovci zdvojnásobil [*Kollárová – Janigová* 2008: 133–134; *Šlampová a kol.*

2004: 20–21]. Prvním hostem byl saský korunní princ Fridrich August s rodinou. Podle zpráv dobového tisku byl s ubytováním v hotelu velice spokojen. Jeho dětem se líbilo, že se mohly neformálně pohybovat po hotelu a nemusely dbát na přísnou dvorní etiketu. Návštěva saského korunního prince přinesla hotelu první úspěšnou reklamu. Pro Grandhotel byla přínosná i propagace v renomovaném časopise Leipziger Illustrierte Zeitung v květnu 1905, v čísle speciálně zaměřeném na Vysoké Tatry. To způsobilo, že kapacita hotelu byla v nadcházející sezoně plně obsazena, hlavně klientelou přijíždějící z monarchie. Hotel se stal středobodem tatranského cestovního ruchu a luxusní doménou zabav, her a odpočinku movité klientely [Kollárová – Janigová 2008: 133–134; Šlampová a kol. 2004: 20–21].

Největší „nával“ prominentních hostů hotel, ale také Vysoké Tatry, zaznamenaly v červnu 1909. Princ Albert Vilém Jindřich Pruský (1862–1929) bratr německého císaře Viléma II, nadšený automobilista založil v roce 1907 jednu z nejznámějších automobilových vytrvalostních soutěží na starém kontinentu, která se nazývala Cena prince Jindřicha (Prinz-Heinrich-Fahrt). Hned druhý ročník závodu konaný v roce 1909 zavítal do Uher a významně přispěl k propagaci Vysokých Tater. Mezi etapovými městy figurovala mimo jiné Vratislav (Breslau), Tatranská Lomnice, Budapešť, Vídeň, Salcburk a Mnichov. Tím, že trasa vedla i přes tehdejší Uhry a závodu se zúčastnila řada zdejších majitelů automobilů, byla akce hojně akcentovaná dobovým tiskem. Velkou zásluhu na zapojení uherského území do itineráře závodu měl hrabě Sándor Andrássy (1863–1946), který se soutěže také osobně zúčastnil. Z dalších aristokratů startovali např. hrabě von Lüttichau z Ober Prausnitz, svobodný pán von Durant z Langendorfu ve Slezsku, Felix Georg von Gutmannsthal-Benvenuti z Celovce (Klagenfurtu), hrabě Boos-Waldeck z Raabu, hrabě Nikolaus Bánffy z Kolozsváru. Z českých aristokratů se závodů účastnil hrabě Alexander „Saša“ Joseph Kolowrat-Krakowský (1886–1927) [Horejš – Křížek 2015: 111]. Závodníci přijeli 11. června do Tatranské Lomnice a Starého Smokovce. Smokovec příjezd 80 automobilů ještě nezažil a ani na to nebyl připraven. Jako provizorní parkoviště posloužilo místní kluziště. Dvě stě účastníků závodu a 80 řidičů bylo ubytováno v Grandhotelu ve Starém Smokovci a v dalších ubytovacích zařízeních. Následující den celá výprava odcestovala směrem na jih přes Gemer do Budapešti [Jančura 2017: 92–93; Šlampová a kol. 2004: 35–36]. Příliv movité klientely podmínil ve Smokovci rozvoj služeb, vznikl tu poštovní úřad, různé obchody, lékárna, první holičství a kadeřnictví, krejčovská a obuvnická dílna i fotoateliér.

Období na přelomu 19. až 20. století bylo plné nejistoty. Vlna ekonomických krizí v Uhrách (hlavně Velká hospodářská krize v letech 1873–1896) a narůstající napětí v Evropě negativně ovlivnily cestovní ruch a přinesly odliv bohaté klientely. Na druhou stranu se aktivizovaly různé turistické spolky sdružující příslušníky středních a nižších středních vrstev. Masověji se turismus začal rozvíjet až po vzniku ČSR [Štemberk 2009].

Před rokem 1918 ideje cestovního ruchu a turistiky rozšiřovali na území Slovenska především Němci a Maďaři. Zakládali tu své turistické spolky a organizovali výlety do Nízkých a Vysokých Tater. Již před vznikem ČSR do Tater přicházelo nemnoho českých turistů, a to i z řad středních vrstev. Často si však stěžovali na neochotný personál v tatranských hotelech a chatách, pokud zákazník prohodil slovensky nebo česky.⁴

⁴ SNA, fond PR I. BA, kart. 805, Nešíkovne povznesenie cudzineckého ruchu.

Meziválečné období

Vznik ČSR odstartoval zájem Čechů o poznávání Slovenska. Krátce po vzniku společného státu lákalo Slovensko české dobrodruhy. V noci ze 14. na 15. prosince 1918 přijel ze Žiliny do prostoru popradské stanice obrněný vlak plný vojáků. Vojáky stále se jenom formující československé armády čekal na stanici Adolf Janouš, český sládek popradského pivovaru, který věcnými argumenty přesvědčil starostu města Kolomana Förstera, tvrdého zastávce přínaléžitosti Slovenska k Uhrám, že se poměry definitivně změnily a jako představiteli města mu přísluší vítat osvobozovací misi, i když přichází pod hlavními kanónů a kulometů. Touto vojenskou misí byla dopravní brána do Tater otevřena. Za obrněným vlakem přijel další vlak s vojáky a techniky. Nacházeli se v něm i lidi, kteří na místo pušek měli lyže. „Aby nezůstalo jen při návrhu, vyjel o Vánocích navrhovatel s malou společností na Slovensko, aby zhlédl tamější lyžařský terén. Cesta po obsazení Popradu vedla jej do Vysokých Tater.“ Již na listopadových zasedáních Českého Skiklubu a Klubu českých turistů funkcionáři obou organizací věnujících se turistice, velice hlasitě hovořili o potřebě rozšířit svou činnost na Slovensko. Klub českých turistů dokonce na zasedání konaném dne 13. listopadu 1918 přijal nový název Klub československých turistů (KČST) [Argalács 2015: 36].

Přijet na přelomu let 1918 a 1919 na Slovensko jako turista chtělo řádnou dávku odvahy. Již 20. listopadu 1918 přijeli do Starého Smokovce tři čeští lyžaři. Našli tu velice nehostinné a nepřátelské prostředí německo-maďarských majitelů a personálu. Bylo to jenom pět dní od příchodu československých vojsk pod Tatry. Dva z trojice odvážlivců, kteří tehdy přišli do Smokovce, byli Julie a Alois Chytilovy⁵. Třetím byl desátník Jiří Dvořák, kterého vyslalo Ministerstvo národní obrany, aby na podnět Českého Skiklubu vyhledal vhodné terény pro realizaci lyžařského výcviku vojáků. Tam celkem rozhořčení zjistili, že o hosty, kteří neovládali maďarštinu, není v hotelích zájem, což jim bylo dáno patřičné najevo. Chytilovy tato negativní zkušenost neodradila a společně se dvěma přáteli strávili na Štrbském Plese Silvestra. Šlo o tzv. barterovou turistiku. Ubytovali se v lesnickém srubu, protože jiné ubytování nedostali, káceli stromy, odhrnovali sněh a za to dostali střechu nad hlavou a něco k snědku z myslivcovy slaniny a klobásek. Tato průzkumná mise přinesla zakrátko své ovoce. V únoru 1919 přijela 12členná skupina lyžařů z Prahy, kteří svůj pobyt charakterizovali takto: „Maďaři chystali se letos zahájit prvou svou zimní sezonu na Štrbském Plesu. Řízením osudu zahajujeme místo nich první československou sezonu my.“⁶ Aloise Chytila, pražského vydavatele, Vysoké Tatry uchvátili. Ne jenom tak, že se nad jejich krásou nadšeně rozplýval, ale především jim chtěl pomoci. Předestřel je české veřejnosti, která doposud byla turisticky zaměřena na Alpy a především Julské Alpy [Štemberk 2010: 205–231]. Pravidelně publikoval články o Tatrách v *Časopise Turistů* vydávaném KČST. Na pražské Národní třídě v prostorách pojišťovny otevřel v květnu 1919 výstavu obrazu akademických malířů Bubeníčka, Jelínka, Feikla na téma Vysoké Tatry, která měla v české veřejnosti velký ohlas. Všichni vystavovatelé své obrazy malovali během svých návštěv Tater. Celá výstava se nesla v ovzduší, které přímo vyzývalo k návštěvě hor. Výstava nešla

⁵ Nikdo jiný se v meziválečném období nevěnoval tolik propagaci Vysokých Tater a slovenských lázeňských měst v západní části republiky tak jako pražský vydavatel Alois Chytil (1877–1949).

⁶ Aloise Chytila ještě po letech jako vydavatele periodika *Z Tater našich hor a lázní* téměř v každém čísle rozčulovala jakákoli viditelná stopa uherské minulosti Tater.

pozornosti prezidenta T. G. Masaryka, který další propagační aktivity podpořil nemalou finanční částkou. Chytil byl totiž jedním z iniciátorů vzniku *Pracovního sboru sportovního a turistického*, který měl rozvíjet aktivity hlavně v Tatrách. Do popředí přitom dával výstavbu chat a zřizování turistických stezek [Argalács 2015: 36].

Mimořádným Chytilovým počinem bylo první vydání *Chytilova průvodce po Vysokých Tatrách* v roce 1919, který do roku 1934 vyšel v sedmi přepracovaných vydáních. Šlo o nejkompaktnější zdroj informací pro návštěvníka Tater. Vedle podrobných popisů jednotlivých turistických tras, návštěvník dostal informace o dopravě, ubytování, lékařské péči, ale také o flóře a fauně Tater. Zajímavý je také fakt, že v každém vydání průvodce upozorňoval na to, aby český turista nepodceňoval túry ve Vysokých Tatrách a přirovnával je svou náročností k Alpám se všemi vysokohorskými riziky. Krajany upozorňoval, aby si v žádném případě Tatry nezaměňovali např. s Krkonošemi: „Při podnikání túr nutno upozorniti na velký rozdíl mezi Tatrami a Krkonoši. Kdežto zde postaráno jest dostatečně o výborně řízené horské hotely (boudy), je nutno v Tatrách dlouhé hodiny projíti, než se člověk dostane do bezpečí. Zastihne-li za takové situace turisty sněhová bouře, může je od zlých následků ochrániti jen dokonalá výstroj každého účastníka“ [Chytil 1921: 26]. Vedle průvodce se hned v prvním roce existence státu objevila na trhu mapa Vysokých Tater v měřítku 1 : 75000, u které Chytil zdůraznil, že je „první s pouze českým a slovenským názvoslovím“. Tato mapa s drobnými korekturami vyšla ještě ve třech dalších vydáních [Argalács 2015: 38; Chytil 1921: 26; Chytil 1934].

V první polovině 20. let se do Tater dostávalo velké množství českých turistů také zásluhou akce Chytilových prázdninových vlaků. Zorganizoval velké skupiny zájemců, kterým zabezpečil místo v pravidelném rychlíku se slevou a na zubačce (Tatradráze). Stovky turistů a lyžařů z českých zemí v zimě díky tomu objevovaly Vysoké Tatry, a přitom i poznávaly Slovensko jako zemi dosud neznámou [Argalács 2015: 39].

Pro své publikace, mapy, pohlednice, fotografie, obrazové kolekce, skládačky a další materiál o Tatrách otevřel prodejny na Štrbském Plese a v Tatranské Lomnici. Obrazový materiál sbíral neúnavně v každém ročním období. Ve velkém sále Lucerny v Praze se 10. října 1925 uskutečnila Chytilova přednáška o Vysokých Tatrách, ze které vzešel impuls k vydávání časopisu *Z Tater našich hor a lázní*, s redakcí na pražském Smíchově. Šlo o výborný počín tehdejší doby a velkou reklamou turistických destinací na Slovensku [Argalács 2015: 39].

Největší překážkou při rozvoji cestovního ruchu ve 20. letech byly nekvalitní a předražené hostinské a hotelové služby. Ubytovaní v hotelech na Slovensku bylo až o polovinu dražší než v českých zemích. Stejně strava byla o třetinu dražší. Dobově byli za viníky označováni židovští hostinští a hoteliéři, kterých byla na Slovensku většina. Překážkou byly i nesmyslné mýtní poplatky pro turisty, kteří na Slovensko přijížděli v automobilech. Mýto bylo vybíráno na mostech i při vjezdu do center měst? [Štemberk 2009: 98–99].

Jako turisté přicházeli na Slovensko i čeští vědci. V roce 1919 se uskutečnila vládní vědecká výprava, které se zúčastnil předseda *Československého cizineckého úřadu* botanik Karel Domin, pozdější rektor Univerzity Karlovy. Navštívil oblast Belianských Tater, kde s ohledem na značné ohrožení přírody navrhl zřízení přírodní rezervace. V roce 1920 ministerstvo školství a národní osvěty na jeho podnět vyslalo zoologa a milovníka Tater

⁷ SNA, fond Hospodarský úrad pre Slovensko, kart. 147, Ceny služieb 1925.

Jiřího Jandu a Emila Bayera prozkoumat Vysoké a Belianské Tatry. Oba se shodli, že území Tater musí být vyhlášeno národní ptací rezervací, a také se musí dbát na přísnou ochranu kamzíků. Právě jejich iniciativy spustily lavinu zájmu o ochranu přírody a snahu o založení národního parku, který vznikl až po druhé světové válce v roce 1949. Jakákoliv ochrana přírody se setkávala se značným odporem domácího obyvatelstva, kterým by znemožňovala lov zvěře a sběr lesních plodin. V čase velké hospodářské krize první poloviny 30. let to bylo nemyslitelné, bylo nutné počkat na příznivější časy [Ambróz – Greschová 2018: 18–26; Maximovič 1933].

O rozvoj cestovního ruchu se snažil i senátor za Slovenskou národní a rolnickou stranu Kornel Stodola a bankéř a podnikatel Vladimír Makovický. Z jejich iniciativy vznikl v lednu 1921 *Slovenský sváz pre povznesenie návštevy cudzincov na Slovensku*. Jeho cílem byla podpora cestovního ruchu, zvláště příjezdového na území Slovenska. V této souvislosti se zaměřil na propagaci, ochranu přírodních a kulturních památek, sledoval kvalitu ubytovacích a stravovacích zařízení, usiloval o vylepšení dopravního spojení do turisticky atraktivních oblastí, odstraňoval a zjednodušoval administrativní požadavky. Jeho důležitou agendou bylo i přilákání turistů z českých zemí. Od roku 1927 Sváz zastupoval a prosazoval zájmy cestovního ruchu na Slovensku v rámci *Ústředí zemských cizineckých svazů* v Praze (od roku 1929 Československé ústředí cizineckého ruchu). I jeho přičiněním ve 20. letech přišlo na Slovensko velké množství českých návštěvníků, z nichž mnozí se rádi každoročně vraceli. Vzestupný trend příjezdů českých hostů byl zpomalen nástupem hospodářské krize [Štemberk 2009: 98–99; Piteková 1999: 19, 23].

Dopad hospodářské krize na cestovní ruch

Úbytek hostů z českých zemí v některých vyhledávaných lokalitách pocítovala slovenská střediska cestovního ruchu hlavně v období let 1930–1934, když naplno propukla hospodářská krize. Oproti českým zemím nebyl hlavně v lázeňských rezortech ten pokles tak dramatický. Pokud Mariánské Lázně, Karlovy Vary či Františkovy Lázně vykazovaly až 60 % pokles zahraničních návštěvníků, tak v Piešťanech, Trenčianských Teplicích či Vysokých Tatrách úbytek činil necelých 10 %. Českou klientelu nahradila tzv. orientálně-exotická. Na Slovensko začali na dlouhodobější pobyty přijíždět bohatí arabští šejkové, solventní klientela z Indie, Japonska, Číny, Turecka, Persie a z jihoamerických států.⁸ Zájem o hosty z českých zemí nadále přetrvával. Svědčila o tom rozsáhlá agitační kampaň na podporu cestovního ruchu na Slovensku realizující se v převážné míře v západní části republiky. Na jaře 1932 se spustila akce s názvem: *Poznaj najprv svoju vlasť, navštívte Slovensko o prázdninách*. Po celé Praze byly na více než tisícovce míst vyvěšeny plakáty, které propagovaly Slovensko jako cíl tuzemských dovolených. Neprospávalo to jen Slovensku, ale i platební bilanci státu, který tím v době ekonomické krize nepřicházel o devize vynakládané na zahraniční pobyty. V periodickém tisku se opakovalo několik hesel, nejznámější bylo: „Toho roku nepůjdeme do cudzozemska svoje peniaze troviť, ani do Paríža, ale na Slovensko!“⁹ [Ludová politika 1932(46): 3]. V českých novinách (Národní politika, Venkov,

⁸ SNA, fond PR. I. BA, kart. 584, Výkazy kúpeľných miest o návštevnosti 1930–36.

⁹ SNA, OPK BB, k. 708, Cestovný ruch spravodaj 1939.

Národní listy, České slovo) se v tomto období rozběhla propagační kampaň na podporu cestovního ruchu na Slovensku:

Naše republika skýtá každému možnost, aby během dovolené a prázdnin našel v ní vhodné místo, kde by se pobavil, osvěžil, načerpal nových dojmů a zkušeností. Vedle nesčetných krásných letovisek česko-moravských nevyčerpatelnou studnici krás a dojmů je zejména S l o v e n s k o. Které velehory předčí svým kouzlem a krásami nebetyčné Tatry? Demänovské jaskyně jsou jedinečné na celém světě. Píšťany, vyhledávané hosty nejen z celé Evropy, ale i ze zámorí, vracejí tisícům ztracené zdraví. A co perla Slovenska, Trenčianské Teplice? Letoviska a lázně tatranské, Smokovec, klenot tatranských hor Štrbské Pleso? Jsou tu ovšem i menší lázně a letoviska plné půvabu a léčivých pramenů, příjemnosti i pro skromnějšími prostředky vládnoucí. Koho by nepřivábil veletok dunajský, slovenská města – Bratislava, Trenčín, B. Bystrica, Turč. Sv. Martin, Košice, kde mluví k vám minulost i přítomnost tak dojímavými slovy! Slovenský venkov, plný krás, bohatství, zevnějšku i duše lidu, který se jmenuje a je vaším bratrem! Návštěva naší domoviny a Slovenska znamená velký čin pro republiku a stát. Poznávejme se vzájemně, obyvatele jednotlivých zemi a krajín republiky, sblížíme se a přispějme k utužení československé vzájemnosti a k vzájemnému hospodářskému posílení. [*Národní politika* 1932 (112): 1]

Část nejbohatší české podnikatelské sféry tyto reklamy a nabádání k trávení dovolených v tuzemsku nepřijala s pochopením. Většina politiků rozhodnutí tzv. vlastenecké buržoazie rekreovat se na francouzské riviéře, v Benátkách či Alpách nazvala sobeckou touhou po cizině. Paradoxně v českých zemích byla za vzor dáována německá menšina, která v tomto ohledu byla daleko zdrženlivější a ráda cestovala do méně známých míst v republice a dobová kritika používala v tomto směru absurdní argumentaci „na Riviéře se mluví česky a v pražské Stromovce německy“.¹⁰ V květnu 1932 vydalo 26 osobností kultury a politiky výzvu k obyvatelstvu, aby své dovolené trávili v tuzemsku. Pod výzvou byl podepsán např. primátor Prahy Karel Baxa, starosta Bratislavy Vladimír Krno a politici Ferdinand Benda, Josef Dolanský, Milan Hodža, Ivan Markovič, Milan Ivanka, Vavro Šrobár, Jozef Tiso. Ve výzvě bylo konstatováno:

Hospodářská krize přetřžce doléhá na všechny vrstvy obyvatelstva i kraje naší republiky. Je povinností všech abychom pomáhali zmírniti její důsledky. ... Dnes tisíce občanů se rozhodují, kam půjdou na prázdniny a dovolenou. Je řídit se přitom heslem: „Poznej nejprv svoji vlast“. Omezení vývozu peněz zavedly již všechny okolní státy. Naše republika skýtá každému možnost a vhodné místo k osvěžení. Vedle českých míst s krásnými partiemi v oblastech smíšených je nevyčerpatelnou studnicí krás zvláště Slovensko: Vysoké Tatry, jedinečné Demänovské jaskyně, řada světových státních i soukromých lázní i půvabných levnějších míst, slovenský rázovitý venkov s upřímnou duší dobrého lidu. Češi, Slováci a bratři Podkarpatorusové, poznávejme se vzájemně, sblížíme se, posílujeme se! Počátkem července zavítá zvláště mnoho návštěvníků z celé republiky i ze zahraničí do hlavního města Prahy [na sokolský slet; pozn. aut]. Nuže nechť Praha a široká veřejnost navštíví zase náš venkov a Slovensko. Venkov městům města venkovu, všude Čechoslováci Čechoslovákům, Místo do ciziny jen po republice a především též na Slovensko. [*Národní politika* 1932 (124): 1]

I přes doznívající hospodářskou krizi Klub československých turistů začal od května 1934 organizovat skupinové zájezdy z Prahy do Bratislavy a na střední Slovensko. Na Slovensko byly s českými turisty vypravovány zvláštní výletní vlaky. Jeden z návštěvníků

¹⁰ SNA, OPK BB, k. 708, Letos o prázdninách doma v republice.

popsal pobyt takto: „Zájezd byl stanovený na dny, kdy jaro otvírá se na Slovensku v nejkrásnějším půvabu, kdy modrý Dunaj svádí již do svých vln první koupající, kdy výlet lodí z Bratislavy na Děvín je dostaveníčkem všeho mladého světa a šťastných milenců, kdy nefalšované slovenské víno pije se již pod víchem na volném vzduchu a chutná neodolatelně.“¹¹

V roce 1938 turistickou návštěvnost ovlivňovalo domácí politické dění, ale vyhlídky byly optimistické. Do jisté míry vycházely z úspěšných předcházejících sezón po roce 1935, kdy příliv českých návštěvníků setrvale stoupal. Optimismus nezkalila ani Vídeňská arbitráž v listopadu 1938, naopak byla z pohledu cestovního ruchu vykládána spíše jako pozitivum. Očekávalo se, že těžce zkoušenou republiku, samozřejmě včetně Slovenska, navštíví turisté ze západní Evropy. Předpokládalo se také, že do (bývalého) Rakouska a do Maďarska vycestuje mnohem méně Čechoslováků, kteří budou raději trávit dovolenou doma. Rostoucí politická nestabilita rozvířila bezpečnostní obavy, jejichž následkem byl úbytek turistů ze zahraničí. Olej do ohně přilivaly i autoritativní tendence na Slovensku s ostrým vymezováním se proti Čechům, které přispívaly k postupnému poklesu návštěvnosti lázeňských míst, a hlavně Vysokých Tater [Štemberk 2009: 26].

Slovenská autonomní vláda připravila na počátek roku 1939 akci pro zahraniční návštěvníky *8 dní na Slovensku*, zaměřenou na nejzajímavější kulturní a přírodní krásy Slovenska. Výhodou byly slevy na ubytování, stravu i dopravu. Od března 1939 se do této akce mohli zapojit také turisté z českých zemí. Speciálně pro českou klientelu, které od podzimu 1938 rapidně ubylo, byla určena akce „*Štyri české týždne vo Vysokých Tatrách*“. Šlo o několik vlakových zájezdů realizovaných v období od 25. února do 26. března 1939. V druhém týdnu přicestovalo do Vysokých Tater na 60 českých turistů. Ve složitě době silného napětí mezi Slováky a Čechy se hovořilo v dobovém hodnocení o úspěchu¹² [Jakubec – Štemberk 2018: 234–235].

Předseda Klubu slovenských turistov a lyžiarov Andrej Pitoňak zkonstatoval: „Styk s cudzincami a turistami dvíha kultúrnu úroveň nášho ľudu. Pokiaľ ide o návštevy Čechov na Slovensku tieto priaznivým spôsobom prispievajú k stálemu a tak žiaducemu vzájomnému zblížovaniu. Na cudzincov a turistov preto nemôžno sa dívať ako na podivínskych vydieračov, ale ako na našich chlebobáčov.“¹³

Závěr

Ve druhé polovině 19. století začalo nemnoho osvěcených šlechticů budovat v tatranských osadách první centra cestovního ruchu. Čeští návštěvníci v malých skupinkách, anebo individuálně navštěvovali turistické lokality, a to hlavně Vysoké Tatry, ještě před rokem 1918. Jednalo se především o osoby z aristokratických kruhů. Poměrně svižně se cestovní ruch začal na Slovensku rozvíjet v nové republice. Od 20. let i zásluhou několik zanícených jednotlivců (především Aloise Chatila). Rozvoji turismu napomohl vznik Košicko-Bohumínské dráhy. Impulsy k návštěvě domácích turistických lokalit vycházely také z nejvyšší

¹¹ SNA, f. OPK-BB, kart. 419, Komitét poznej svojí vlast.

¹² SNA, fond MH, kart. 414, Štyri české týždne vo Vysokých Tatrách.

¹³ SNA, fond OPK BB kart. 500, Elaborát komisie cudzineckej.

politické scény, ktorá mala zájem o československé sblížovanie. Návštevnosť ze západní časti ČSR ve slovenských lázních a Vysokých Tatrách rok od roku stoupala, zpomalila ji až celosvětová hospodářská krize, která na segment cestovního ruchu nejcitelněji dopadla v letech 1932 až 1934. Ještě v tomto období návštěvníci z českých zemí zůstávali věrní slovenským turistickým lokalitám. Značnou roli zde sehrála intenzivní propagační turistická kampaň.

Poděkování

Studie vznikla v rámci projektu APVV-21-0371: Lesk a pád šlachty. Stratégie šľachtickej reprezentácie v dejinách Slovenska. VEGA 2/0065/22: Cestovný ruch na Slovensku v rokoch 1939 až 1945 (Oddych v tieni vojny).

Prameny

Slovenský národný archív Bratislava

fond Policajne riaditeľstvo v Bratislave. I. 1920–1950, kart. 805, Nešíkovne povznesenie cudzineckého ruchu.

fond Policajne riaditeľstvo v Bratislave. I. 1920–1950, kart. 584, Výkazy kúpeľných miest o návštevnosti 1930–36.

fond Hospodársky úrad pre Slovensko, kart. 147, Ceny služieb 1925.

fond Obchodná a priemyselná komora Banská Bystrica, kart. 708, Cestovný ruch spravodaj 1939.

fond Obchodná a priemyselná komora Banská Bystrica, kart. 419, Komitét poznej svojí vlast.

fond Obchodná a priemyselná komora Banská Bystrica, kart. 500, Elaborát komisie cudzineckej.

fond Ministerstvo hospodárstva 1939–1945, kart. 414, Štyri české týždne vo Vysokých Tatrách

Literatura

Akcia poznaj svoju vlasť [1932]. *Ludová politika* 8 (46): 3.

Ambróz, Leonard – Greschová, Eva [2018]. *Vznik Tatranského národného parku*. Bratislava: GeoGrafia.

Argalács, Mikuláš [2015]. Začiatok veľkého českého príbehu. Odvážny a kritický. In. *Česká stopa v Tatrách*. Poprad: Podtatranské noviny, s. 35–41.

Bohuš, Ivan, ml. [2008]. *Premeny tatranských osad*. Tatranská Lomnica: I&B.

Bohuš, Ivan, ml. [2013]. *J.G. Rainer a Vysoké Tatry*. Tatranská Lomnica: I&B.

Československé veřejnosti. Letos na dovolenou a na cesty jen po republice! [1932]. *Národní politika* 1 (124): 3.

Der Csorbaer See [1902]. In. *Szepesi hirnök-Zipser Bote* 40 (11): 3;

Der Winter in der Hohen Tatra [1902]. In. *Szepesi hirnök-Zipser Bote* 40 (12): 4.

Ďurčo, Michal [2020]. *Cesty a dialnice na Slovensku v medzivojnovom období*. Bratislava: VEDA.

Herr Eduard Blásy [1879]. *Zipser Bote* 17 (24): 4.

Horejš, Miloš – Křížek, Jiří [2015]. *Zámek s vůní benzínu. Automobily a šlechta v českých zemích do roku 1945*. Praha: Mlada fronta.

Chytil, Alois [1921]. *Zimní sporty a zimní turistika ve Vysokých Tatrách. Se stručným vypsáním nejkrásnějších lyžarských výstupů a tur*. Praha: Ministerstvo obchodu.

Chytil, Alois [1934]. *Chytilův průvodce po Vysokých Tatrách*. Praha: knihtiskárna Jos. B. Zápotočný.

Jakubec, Ivan – Štemberk, Jan [2018]. *Cestovní ruch pod dohledem třetí říše*. Praha: Karolinum.

Jančura, Mikuláš [2017]. *Osobný automobilizmus na Slovensku v rokoch 1918–1938*. Košice: UPJŠ.

Kam na dovolenou [1932]. *Národní politika* 1 (112): 1.

Kollárová, Zuzana – Janigová, Ingrid [2008]. *Vysoké Tatry*. Poprad: Popradská tlačiareň.

- Maximovič, Rudolf [1933]. *Ochrana přírodních památek, vzácných, vymírajících druhů zvěře a naše přírodní rezervace*. Praha.
- Michelko, Pavol – Handzuš, Milan [2004]. *Volali ho omnibus*. Poprad: Tlačiareň Kežmarok.
- Sztáray, Mihály, gróf [online]. Magyar életrajzi lexikon [Lexikonok]. Dostupné z: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/sztaray-mihaly-grof-780B7/> [cit. 24. 6. 2025].
- Šimko, Peter a kol. [2022]. *Košicko-bohumínska železnica. Veľká kniha o ocelovej tepne Slovenska*. Považské múzeum.
- Šlampová, Martina a kol. [2004]. *Malé dejiny veľkého hotela. 100 rokov Grandhotela v Starom Smokovci*. Košice: Východoslovenské tlačiarne.
- Štemberk, Jan [2009]. *Fenomén cestovného ruchu. Možnosti a limity cestovného ruchu v meziválečnom Československu*. Praha: VŠO – NTP Pelhřimov.
- Štemberk, Jan [2010]. První spolek českých alpinistů. Česka podružnica Slovenskega planinskega društva. In: Jure Gašparič – Eduard Kubů – Žarko Lazarević – Jiří Šouša (eds.). *Češi a Slováci v moderní době: politika, společnost, hospodářství, kultura = Sloveni in Čechi v dobi moderne: politika, družba, gospodarstvo, kultura*. Praha: NTP – Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, s. 205–226.
- Štemberk, Jan [2013]. Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století. *Historická sociologie* 5 (1): 75–88.
- Tátrafűred keresztelese [1906b]. In: *Szepesi Lapok* 22 (79): 2–3.
- Tibenský, Ján a kol. [1986]. *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku I*. Bratislava: Obzor.
- Sztáray, Mihály [1776]. *Sans-Soucinak, Uj – avagy gond nélkül való helynek leirása*. Lőcse: Podhoránszky.

*Miroslav Sabol (*1974) působí na Oddělení dějin věd a techniky na Historickém ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě. Ve svém výzkumu se primárně zajímá o hospodářské a sociální dějiny Slovenska a Československa, Rakousko-Uherska od druhé poloviny 19. století po současnost.*

*Ludovít Hallon (*1958) působí na Oddělení dějin věd a techniky na Historickém ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě. Ve svém výzkumu se orientuje na hospodářské dějiny, dějiny vědy a techniky na Slovensku a v středoevropském prostoru ve 20. století.*